

ČANCA

V ZBIRKAH LJUBLJANSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Božo Škerlj

Po prijaznosti ravnatelja B. Orla sem dobil v opis znamenitost ljubljanskega Etnografskega muzeja, južnoameriško čanco, skrčeno glavo Indijanke iz Ekvadora, ki je, kolikor smo mogli dognati, edina v muzejskih zbirkah naše države. Etnografskemu muzeju v Ljubljani jo je leta 1934 poklonil gospod dr. I. Švegel, ki je svoj čas bil v diplomatski službi v Južni Ameriki. Dobil jo je v Santiagu de Chile kot protiuslugo od ravnatelja nekega tamkajšnjega narodnega muzeja. Pri nas je ta čanca inventarizirana pod št. 2618 v Etnografskem muzeju v Ljubljani.

1. Kaj je čanca?

Čanca, ki jo pišejo tudi *tsantsa*, pa tudi *zchantza* ali *tzantza* ali *chancha* ali končno *zanza*, je trofeja iz kože glave z ohranjenimi lasmi, umetno reducirana na približno velikost pesti ali jabolka. Kakor piše *Gusinde*, so take trofeje svojčas izdelovala nekatera plemena Južne Amerike in Severne Amerike, medtem ko je ta običaj do danes ohranilo edinole pleme *Jívaro* (zg. *Hívaro*) pod Andi v vzhodnem Ekvadoru, v pragozdovih povirja Amazonasa; in prav od tam je tudi čanca našega Etnografskega muzeja. Čanca je specialna oblika trofej iz kože glave; take kožne trofeje so bile (in so deloma še) po obeh Amerikah zelo razširjene; *Gusinde* (l. c.) omenja Kolumbijo, severozahodno Arizono (tam pri prednikih današnjih *Puebl*ov, tako imenovanih *Basket-makers*), južno Karolino, Mehiko, Srednjo Ameriko, Ekvador in območje starega imperija Inkov. Podrobneje bomo o tem govorili v tretjem delu.

O načinu preparacije čance je (po *Gusindeju*, l. c.) šele *R. Karsten* (1935)¹ podal podrobnejše poročilo, po katerem lahko povzamemo

¹ Ni čudno, da šele 1935; prej se lahko čudimo, da se je to že posrečilo, če pomislimo na divjost in strast *Jivarov*. Kakor govori še *Heyerdahl* v svoji reportaži »Kon-Tiki« o plavalasi čanci izginulega belca, tako omenja tudi dr. I. Švegel v svojem pismu glede tehnike čance: »...enkrat jo je hotel proučiti neki Nемеc, ali se nikdar več ni vrnil iz prašume, samo prav tako natlačena glava plavalasca se je pozneje baje našla v Amazonskem revirju...« — Kljub tem poročilom pa moram omeniti, da mi je prof. *Rowe* na antropološkem oddelku kalifornijske univerze v Berkeleyu povedal, da so *Jivari*, ki jih pozna, izredno ljubeznivi do tužcev in da gojijo svojo grozotno

v glavnem tole: Koža odsekane glave se prereže nekako od temena do tilnika in potem odere preparator previdno vso kožo z glave in vratu. Kratek čas se potem koža prekuha v vodi, ki so ji dodali posebna zelišča (Buschani III, 195); s tem se koža nekoliko utrdi in menda tudi dezinficira. Da bi se ohladila, jo obesi preparator na palico, zapličeno v zemljo. Nato zašije zadaj razrezano kožo in zdaj šele se začne prava preparacija čance. Odprtino vratu pritrdi na obroč iz vejice, približno v premeru 4 cm. Pri nadaljnjem delu, katerega namen je, da se glava postopoma zmanjša na želeno velikost, so zelo važne razne magične ceremonije, ki naj obvarujejo zmagovalca pred maščevanjem ubitega. Koža glave se sedaj napolni z vročim peskom in kamni, ki se s hitrim tresenjem porazdelijo enakomerno po vsej votlini. To se večkrat ponovi, dokler se »glava« ne zmanjša približno na četrtno premera, pri čemer se koža znatno strdi. Večkrat jo tudi drgnejo z ogljem, da dobi svojo končno temnorjavo barvo. Obraz se s prsti obdeluje, da ostanejo vsi deli v pravem razmerju. Najdragocenejši pa so dolgi lasje, na katere preparator posebno pazi. Jivari si las skoraj nikoli ne strižejo, tako da imajo nekatere čance tudi po 60 cm dolge lase. Preparacija čance traja nekaj tednov. Važno je, da je čanca natančen posnetek prvotne glave, vse posebnosti ubitega, vse dlačice, zarastline, izraz, morajo biti ohranjeni. Vendar pa na nekaterih čancah opazimo posebno velika (široka) usta; to tedaj, kadar so se hoteli iz ubitega norčevati, ga poniževati, in so mu torej usta med vso preparacijo raztegovali v širino. Često pa usta še posebej zašijejo, da tako ranjkega obsodijo na večer molk, kakor piše Buschani (l. c.). Čanca je dokaz poguma in hrabrosti zmagovalca in večina Jivarov se nauči preparacije čance od starih praktikov. Po Weuleju se doseže zmanjšanje prvotne kože glave z vlaganjem vedno manjših razbeljenih (posameznih) kamnov; vendar je to poročilo starejše in zdi se, da je zaradi podrobnejših potez obraza vendar važna uporaba razbeljenega peska, kakor to popisuje Karsten. Sicer pa menda vse podrobnosti preparacije čanc še vedno niso popolnoma do- gnane.

Čanca ima seveda magičen pomen, o katerem poročajo mnogi avtorji bolj ali manj podrobno. Najvažnejše je, da je potrebno uróčiti maščevanje ubitega; zato se priredi velika plemenska slavnost, na kateri so — med drugim — razstavljene vse že prej pridobljene čance. Da pa dobi čanca svojo magično moč, ki njenemu lastniku prinaša srečo, rodovitost in bogastvo (Gusinde), se mora tudi uspešni lovec na glave s postom in raznimi odpovedmi (tabúji) pripraviti (Imbelloni). Na sami slavnosti skušajo dušo ranjkega, ki je še v čanci, uróčiti z raznimi grožnjami, plesi, ropotom, večkrat tudi z okopanjem v magični tekočini in končno, kakor omenja Weule, z zašitjem ust. Od tedaj pa je

navado samo med seboj. Zelo verjetno je, da so mnoga poročila iz težko dostopnega pragozda povirja reke Amazonke, pretirana; morda delajo odgovorna Jivare tudi za čance, ki so bile narejene od »neznanih mojstrov« v trgovske namene. Kajti zbiralci posebnosti véasih dobro plačujejo.

čanca za svojega lastnika fetiš (Krikeberg), ki prinaša srečo. Na bojnih pohodih jo nosi s seboj, navadno obešeno okoli vratu za trak ali trakove, s katerimi so bila zašita usta. Prav zanimivo pa je, da včasih namesto človeške glave preparirajo na isti način glavo velikega lenivca (Gusinde, Imbelloni), kar dokazuje, da so najvažnejši del trofeje lasje. Da imajo lasje v magičnih predstavah vseh ameriških (pa tudi mnogih drugih) plemen poseben pomen, je znana stvar; saj je redukcija trofeje cele glave na bori skalp ali celo le skalpni koder pri mnogih plemenih, zlasti Severne Amerike, zelo razširjena.

2. Naša čanca

Če pogledamo našo čanco, imamo najprej vtis, da gre za glavico starejše ženske. V to sodbo nas zapeljejo predvsem dolgi lasje, pa tudi razmeroma gladka koža z rahlim puhom brez znakov kakšne trdejsje brade ali brkov. Toda, če vemo, da si Jivari navadno ne strižejo las in da pri Indijancih obrazna dlaka ni zelo razvita, da nosijo tudi moški okraske v uheljčkih, potem le ne moremo izključiti možnosti, da je naša čanca redukcija moške glave. Da je čanca v inventarni knjigi Etnografskega muzeja označena kot »mumificirana glava Indijanke iz Ekvadora«, nas tu ne more motiti, kajti tudi iz pisma g. dr. Šveгла ne vemo za pravi izvor čance. Je pa mogoče, da je dr. Švegel od svojega darovalca slišal, da gre za žensko; ali je ta spol pravilno ocenil ali morda celo zanj vedel, se pač ne bo več dalo dognati. Spol te čance je torej slejkoprej dvomljiv.

Obraz je podaljšan, verjetno umetno, kar velja zlasti za usta, ki so verjetno tudi umetno nekoliko razvlečena oziroma razširjena; usta so spretno zašita, tako da šivov skoraj ni videti. Po obliki so nekoliko šobasta. Posebnost je nosni pretin, ki se brez običajnega filtra kar zliva z zgornjo ustnico. Kako je prišlo do te posebnosti, je težko reči, ker ni niti najmanjšega sledu po kakšni umetni okvari, da bi n. pr. bil nasilno iztrgan kak okrasek iz nosnega pretina (kakor je to še dobro videti na uhljih). Hrustanec nosne konice je ohranjen v vsej širini, dasi se je s prekajevanjem seveda nekoliko skrčil; vendar je nosni hrbet širši od baze. Dlačice v nosnicah so ohranjene. Ohranjene so vsaj deloma še goste in dolge obrvi; oči so seveda zaprte. Ob nosnem korenu sta običajni vertikalni gubi, ki dajeta obrazu nekoliko bolesten izraz, tudi na čelu je nekaj plitvih horizontalnih gub. Sicer pa je koža gladka, pore so relativno velike, ohranjen je puh.

Lasje so rjavkastočrni in od čela do konca 39—40 cm dolgi, valoviti. Na desni strani, začenši tik za čelom, je pramen belih las, sicer pa najdemo le posamezne bele lase (razen spet bolj zadaj na levi strani od temena), tako da originalna barva še ni motena. Starost je po vsem tem menda srednja, morda 35—45 let. V lasih najdemo, zlasti ob čelu in pred ušesi, številne gnide glavne uši.

Uhlji so široki, uheljčki nasilno strgani — verjetno si je zmagovalec prilastil kak zanj dragocen okrasek. Uheljčki verjetno niso bili vraščeni v vratno kožo; lahko pa tudi, da so bili po teži ali velikosti okraska sekundarno tako raztegnjeni, da delajo vtis prostega (visečega) uheljčka.

Če glavico otipamo, spoznamo, da sega zatilje daleč za vrat, kar pa je nastalo brez dvoma pri preparaciji (sušenju) čance.

Barva čance je na splošno rjava, na nekaterih mestih črna, zlasti okoli oči, ust (posebno levo) in na vratu; uhlji pa so svetlejši, prav tako del kože, ki je pokrival levo ličnico; barva je tu nekako svetlo olivno-rjava.

Rez, skozi katerega je preparator odstranil okostje lobanje, sega od lasnega vrtinca na temenu do tilnika, kakor se dá le otipati zaradi relativno tako gostih las; pod lasiščem na tilniku pa so šivi dobro vidni. Vrat je bil odrezan nekoliko nad incisuro jugularis in njegova odprtina je nekoliko prečno ovalna. Koža je jako trda, kakor staro usnje, raje še bolj.

Omeniti je treba še nekaj poškodb, ki so pač večinoma, ako ne vse, nastale med preparacijo, morda pa tudi kasneje: Na levem licu pod zunanjim očesnim kotom je vbodljaj, prav tako sredi spodnje stene mandibule na prehodu v vrat in v sredi vratu tik nad sprednjim robom; reze (ali vsaj poke z ostrimi robovi) najdemo: levo na vratu tik za čeljustičnim kotom in horizontalno pod uhljem, približno 17 mm dolg; pod njim prav tako horizontalni rez na vratu, nekako 22 mm dolg; ob nasadišču uhlja, zadaj, je majhna poka; bolj vertikalno, od uhlja proti tilniku, najmanj 25 mm dolg rez, ki se izgublja v gostih laseh. Zanimivo je, da je desna stran brez poškodb.

Morda bi se dalo iz lokalizacije poškodb sklepati na ne posebno umetno in spretno delo preparatorja. Če je preparator bil desničar, je pri delu, t. j. pri čiščenju kože od mehkih delov (od tolšče in vezivnega tkiva), imel kožo verjetno obrnjeno z obrazom proti tlom; čistil je skozi vratno odprtino z ostrim, pa tudi koničastim orodjem, pri čemer je zaradi nepazljivosti ali nespretnosti predril kožo s konico na dveh mestih, na več krajih pa celo zarezal. Toda poškodovana mesta kože tudi pod povečavo kažejo, da razen obeh vbodljajev, rezi niso bili izvršeni od znotraj, kajti — zlasti horizontalna reza pod levim uhljem — niso predrli niti korija. Drugače je z obema vbodljajema: tisti na licu (pod levim zunanjim očesnim kotom) je znotraj zašit. Poškodba je torej morala nastati gotovo še preden je bila koža utrjena, verjetno prav pri odiranju. Najbrž pa spodnja luknja (vbodljaj) ni nastala prav tedaj, temveč kasneje, sicer bi bila pač tudi zašita. Isto velja nemara za oba horizontalna reza, če ne gre sploh za razpoke z zelo ostrimi robovi, ki so nastale v procesu sušenja. Manj verjetno pa je to za bolj vertikalna reza. Toda ta sta toliko skrita, da preparator menda ni čutil potrebe, da bi ju kakor koli popravil. Sicer pa tudi ta dva bolj globoka in nekoliko

bolj zevajoča reza nista prodrli popolnoma skozi kožo. Koža ni povsod enakomerno debela, na licih je vsekakor najtanjša.

Po vsem tem bi sklepali, da je edino poškodba na licu nastala gotovo pri odiranju, lahko od notranje strani, s katere je gotovo bila zašita, ker se dobro vidita nit in vozec v notranjosti čance. Vse druge poškodbe so lahko, deloma celo gotovo nastale kasneje in so — vsaj rezi gotovo — prizadejane od zunaj. Končno tudi lahko sodimo, da predmetne čance ni izdelal kak zelo spreten preparator, temveč da gre morda za eno od mnogih čanc, ki so jih Jivari izdelali prav v trgovske namene, v veselje nakupovalcem za muzeje v velikih mestih čudaških belcev, ki takšne stvari zbirajo. G u s i n d e pravi: »Še danes hodijo na lov na glave; kajti Evropejci plačujejo visoke cene za dobro izdelane čance.« Tale čanca verjetno ni bila posebno dragocena, vsaj ne za Jivara, ki jo je izdelal, sicer se od nje gotovo ne bi ločil, ali pa le za drago odškodnino. Toda vsekakor smo tudi te čance lahko veseli, kajti pristna je gotovo, čeprav ne predstavlja posebne obrtne umetnine (prim. slike!).

Poglejmo sedaj še nekaj mer naše čance!

Največji premer vratne odprtine je 40 mm, najmanjši pa 31 mm, kar približno ustreza K a r s t e n o v e m u podatku. Največja dolžina glave od glabele do »opistokranija« (ki je tu zaradi gostih las in morda umetne deformacije nekoliko dvomljiva točka) je 80 mm, največja širina (približno ustrezajoča diametru euryoneuryon) je 50 mm. Iz teh dveh mer bi sklepali, da je dolžina reducirana približno na $\frac{2}{5}$, morda nekaj manj, širina pa nekako na $\frac{1}{3}$ ustreznih mer na živi glavi.

Celotna višina čance od brade (gnationa) do temena (verteksa) je 105 mm. Od gnationa do meje lasišča, tako imenovana fiziognomska višina obraza je 72 mm, medtem ko je morfološka višina obraza 52 mm, pri čemer pa nasion ni točno določljiv. Redukcija od naravne mere bi bila tu približno $\frac{2}{5}$ do $\frac{3}{7}$. Približno enako redukcijo naravne mere kaže tudi največja širina obraza, merjena tik pred uhlji, absolutno pa 63 mm. Razdalja zunanjih kotov očesnih rež je le 32 mm in mora biti dokaj močno reducirana, skoraj na $\frac{1}{3}$. Najmanjša širina čela je 39 mm, reducirana približno na $\frac{2}{5}$. Nos je 36 mm visok, toda umetno razpotegnjen in reduciran komaj na $\frac{2}{3}$, morda še manj. Ustna reža je 26 mm široka, skoraj gotovo umetno razširjena, saj je reducirana verjetno le na $\frac{1}{2}$ ali malo manj. Višina (debelina) zgornje ustnice je do 6 mm, torej tudi reducirana verjetno le na polovico, ako ne še manj (na $\frac{2}{3}$). Uhlji so, kakor se zdi, relativno široki, toda nikakor niso videti deformirani. Višina desnega uhlja je 29 mm, levega 31 mm, širina obeh pa 21 mm, tako da so reducirani približno na polovico, širina morda celo na $\frac{2}{3}$.

Iz vseh teh mer spoznamo, da redukcija nikakor ni enakomerna, kar spet potrjuje že izrečeno sodbo, da ta čanca ni produkt zelo vajenega in spretnega preparatorja takih trofej. Če govori K a r s t e n (glej zgoraj!) o redukciji glave približno na $\frac{1}{4}$ originalne velikosti, to v našem primeru ne drži — vsaj ne linearno; prostorninsko pa je gotovo znatno manjša od $\frac{1}{6}$ originalne velikosti bivše glave.

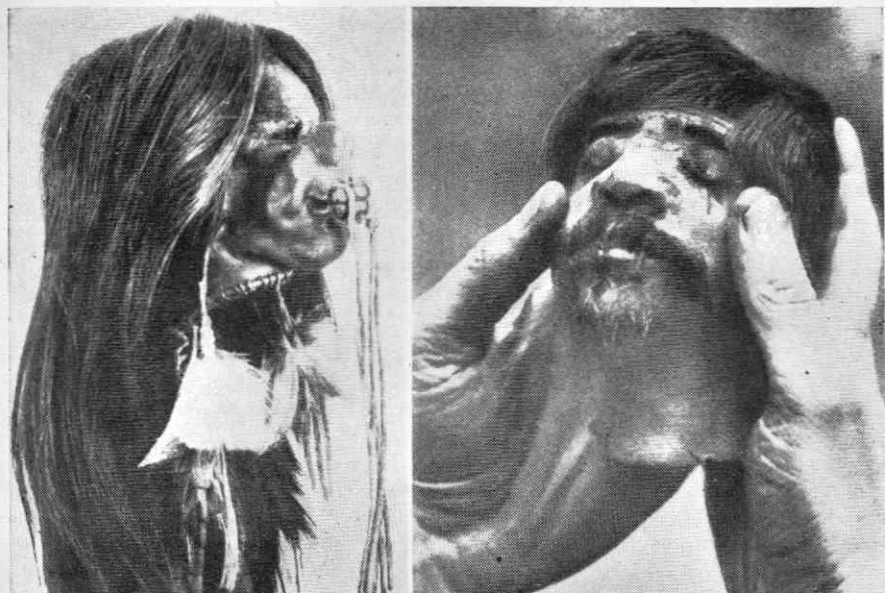
5. Kult glav in kožne trofeje

Če hočemo pomen čane prav razumeti, jih moramo brez dvoma postaviti v široki okvir kulta glav, ki je tako časovno kakor prostorno po svetu dokaj razširjen. Seveda pa na tem mestu lahko podamo samo povsem kratek pregled tega nam že nekoliko odmaknjene in nenavadnega običaja.

Ali smemo presojati posamezne najdbe neandertalskih lobanj z razbitim dnom, skozi katero je zmagovalec prišel do posebne poslastice in magično posebno dragocenega dela ubitega, do možganov, že kot ostanke kulta lobanj ali lova na glave, je sicer še dvomljivo, vendar v mejah možnosti (n. pr. *Mte Circeo*, ev. *Krapina* [?], *Spy* itd.). Bolj gotovi dokazi starodavnosti kulta lobanj utegnejo biti n. pr. najdbe *Upper Cave* (Čoukoutjen) na Kitajskem, ter *Hohlefels*, *Ofnet* in še nekatere v Evropi. Najznačilnejša je za ta del magdalenjenska ali mezolitska najdba številnih lobanj iz *Ofneta*: najdene so bile same lobanje in nekaj vratnih vretenc, deloma nasilno poškodovane, brez kakršnih koli sledov drugih delov okostja ali pridatkov — to je vse. Tu je brez dvoma upravičeno misliti na poseben pokop in kult odrezanih lobanj. Ni dvoma, da je bil ta kult že ob koncu ledene dobe razširjen po vsem Starem svetu. Danes je reduciran na nekaj predelov Starega in Novega sveta, predvsem na jugovzhodno Azijo, v številni Sundsko otočje, dalje na Novo Gvinejo, Melanezijo, dele Polinezije, predele v Afriki, v prav izrazitih oblikah pa najdemo ta običaj v Južni Ameriki in v bolj simboličnih predvsem v Severni, pa tudi v Južni Ameriki.

Kult lobanj ni vedno v zvezi z lovom na glave, pač pa je obratno lov na glave vedno v zvezi tudi s kultom lobanj in često s posebno preparacijo trofej. O kultu lobanj govorimo upravičeno tudi tam, kjer se postavljajo ali shranjujejo lobanje ranjkih sorodnikov, ki so umrli naravne smrti, na posebna mesta (n. pr. v centralnem Sudañu); včasih je ta kult omejen le na kraljevske družine, n. pr. pri nekaterih plemenih Bantu. Vendar se najdejo tudi v Afriki (n. pr. v zahodnem Kamerunu) pravi čehi lovcev na glave. Kult lobanj je razširjen predvsem na kulturno-ekonomski stopnji bolj ali manj primitivnih poljedelcev, matriarhalne družbene ureditve s tajnimi moškimi zvezami in maskami medtem ko ga na stopnji primitivnih nabiralcev in lovcev ne najdemo. Podobno je z lovom na glave, s trofejami glave in s kanibalizmom. Tako je prav značilno, da na vsem ogromnem ozemlju Amerike teh običajev ne najdemo le med Eskimi² in prebivalci Ognjene zemlje. Najizrazitejši lovce na glave najdemo povsod, kjer prebivajo protomalajska plemena, in to od Zadnje Indije do Celebesa, Filipinov in Formoze. Pri nekaterih najdemo za lov na glave posebna, rafinirana orodja, nekake mreže na držaju z bambusovim nožem, ki se zarine žrtvi, napadeni od zadaj, v tilnik in podobno; marsikje v tem območju je pogoj za poroko, da pred-

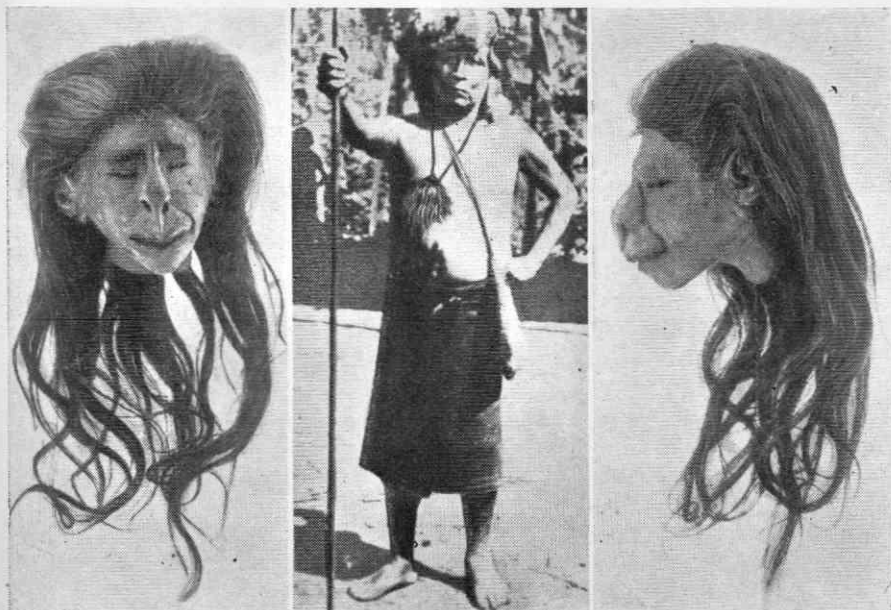
² Edinole pri jugozahodnih Eskimih na Alaski so ta običaj prevzeli od svojih južnejših indijanskih sosedov.

Sl. 1. Okrašena čanca

Sl. 2. Prav lepo izdelana neokrašena čanca

(Iz Ciba Zeitschrift V/49)

Sl. 3. Čanca iz Etnografskega muzeja v Ljubljani

Sl. 4. Tako nosijo Jivari čance kot trofejo
(Iz Ciba Zeitschrift V/49)

Sl. 5. Čanca iz Etnografskega muzeja v Ljubljani

loži ženin nevesti odrezano glavo, pa tudi več glav. Tudi v Melaneziji je tako, n. pr. na Novi Gvineji pri nekaterih papuanskih plemenih; tudi tam imajo posebne »vilice« za lov na glave. Lov na glave zaradi magičnih predstev je bil, kakor omenjeno, razširjen tudi po vsej Ameriki, najizraziteje pač pri Aztekih, narodu z visoko poljedelsko kulturo in civilizacijo, pa tudi pri jugovzhodnih plemenih Severne Amerike (na primer Algonkin še v XVIII. stoletju) ter dalje v Srednji in zlasti Južni Ameriki v območju povirja reke Amazonas.

Zanimivejše za nas tu je vprašanje obravnave »ulovljenih« glav, izdelava trofej kot znamenj zmage, uspeha in fetišev, ki prinašajo zmagovalcu in vsej naselbini srečo, dobro letino, plodovitost itd. Za ta del trčimo na najrazličnejše načine obdelave odsekane glave od preproste ohranitve le gole, komaj malo okrašene lobanje do prave konservacije, ki naj čim bolj verno ohrani podobo ubitega. V ta krog sodijo tudi čance. In končno sodi sem tudi simbolična trofeja odsekane glave, kožna trofeja, skalp in skalpni koder. Razen v obeh Amerikah najdemo tako umetno obdelane trofeje ponekod v Melaneziji in pri Maorih (*New Zealand*). V Melaneziji n. pr. ponekod modelirajo obraz iz gline na golo lobanjo. Maori s svojo višjo umetniško kulturo, za katero je prav značilna spiralna ornamentika tatauacije obraza, so tudi v tem pogledu mnogo bolj zahtevni. Po *W e u l e j u*, ki se opira na poročilo *Y a t e a*, so Maori odstranili odsekani glavi možgane skozi ustno duplino, ko so predrli nebo. Potem glavo očistijo vsega mesa in iztaknejo oči. Vsa glava se nato skuha oziroma opari, in ko se hoče koža že odločiti od podlage, jo hitro vtaknejo v mrzlo vodo; nato glavo spet postavijo v nekako peč, tako da mora vsa para v notranjost glave. Šele potem nataknejo glavo na kol, da se posuši, in jo končno še enkrat dušijo v pari. Da bi se ohranile poteze obraza, nadomestijo mehke dele med kožo in lobanjo z ličjem in lanom. Navadno usta zašijejo, vendar ne vedno. Pri vsem tem je važno, da se popolnoma ohranijo tatauacija in lasje. Iz vsega tega pa vidimo neko podobnost s preparacijo čanc. Velika razlika je po drugi strani seveda, da gre pri maorijskih trofejah za glave, pri katerih ostane koža na kostni podlagi. Na drugi strani Pacifika so *Mundurukú* (tudi v porečju Amazonas) iz odrezane glave prav tako vzeli le možgane, ostalo pa obdelovali z glino, rastlinskim oljem in dimom. Oči so nadomestili s kepicami iz plastične smole in vtisnili še po en krepelj lenivca. Podobno kakor *Jivari* svoje čance, so okrasili te trofeje s perjem in vrvicami ter jih nosili s seboj okoli vratu ali na pasu.

Domovina pravih kožnih trofej, bodisi z glave ali celo z vsega telesa, je Amerika, ki nas mora tu tudi najbolj zanimati. Bistvo v tehničnem pogledu pri tem je, da se pobitemu sovražniku odere koža z glave, bodisi le del z lasmi (skalp), bodisi s cele, ali pa z vsega telesa, in da se ta koža potem še na posebne načine obdeluje. Končno se taka trofeja navadno še javno s posebnimi obredi posveti, da dobi svojo magično moč. Geografsko bolj omejen običaj v območju starih Inkov je bilo odiranje ubitih in uporaba kože kot boben, in to tako, da je koža trebuha membrana

bobna, koža rok nadomešča tolkali, koža nog visi pod bobnom, koža glave pa gleda preko bobna; v usta so vtaknili piščalko, ki v ugodnem vetru tudi piska. Tako so Inki nosili takšne »umetne tamburje« iz kož sovražnih poglavarjev o priliki Sončnega slavlja. Razen tega so Inki poznali tudi skodele iz lobanj in flavte iz kosti ubitih sovražnikov, trofeje, ki so se pri njihovih južnejših sosedih, Araukancih, ohranile še v novejšo dobo. Kljub takemu grozotnemu običaju, ki pa je tudi tu povezan z verskim obredom, ne moremo trditi, da Inki niso imeli visoke kulture. Saj je značilno za vse tri predzgodovinske visoke kulture Amerike, za Azteke, Maje in Inke, da so bile v zvezi s svojimi verskimi obredi izredno krvave; največ človeških žrtev — najmanj 30.000 letno — je zahtevala vera Aztekov. Tako so tam bile vojne ali bojni pohodi prirejani često samo zaradi lova na ujetnike, ki so jih potem žrtvovali sončnemu bogu; in njihove lobanje ali kožne trofeje so potem krasile svetišča.

Tudi v nižjih poljedelskih kulturah Amerike najdemo v raznih oblikah kožne trofeje in kult glav. Plemena Irokezi, Timukua in Maskoki na jugozahodu Severne Amerike so skalpiranje poznala gotovo že v XVI. stoletju; v Kaliforniji so padlim sovražnikom odrezali glavo ali skalp in so s trofejo ob proslavi zmage plesali. Huaksteki v Mehiki so ubitim sovražnikom odrli kožo cele glave (z obrazom) ter jo preparirali podobno kakor Jivari svoje čance; te trofeje so potem obesili v svojih svetiščih. Plemena Cauca (Panama) so ubitega sovražnika pojedli in njegovo glavo obesili na visokih bambusovih palicah na slavnostnem in obenem pogrebnem prostoru. Pripadniki plemena Muisca na visoki planoti Bogotá (današnja Kolumbija) so padlim sovražnikom odrezali glave in jih obešali ob hišah in svetiščih.

V Južni Ameriki so poznali čance razen Jivarov še plemena Manta v Ekvadoru, Palta pa samo odrezane glave brez posebne preparacije. Tudi kordiljerska plemena severnega Čileja in severozahodne Argentine so sovražnikom odrezala glave in jih posvetila Soncu. Stara, predinkovska peruanska plemena so glavo tudi odrli, kožo pustila posušiti na velikost pesti ali pa so jo spet prevlekla čez lobanjo; iz predinkovske dobe so našli v dolini Lime v nekem grobu tudi dobro konserviran skalp. V glavnem vidimo, da je sušenje kože glave bilo nekoč veliko bolj razširjeno kakor danes. Še v Gran Chaku, kjer so kulture zelo primitivne, so poznali skalpiranje; iz lobanj ubitih sovražnikov ali pa tudi iz skalpov, napetih v obroče, so zmagovalci pili svoje pivo in stare žene so s temi trofejami plesale ob proslavi zmage. Zanimivo je morda še omeniti, da so skoraj pri vseh plemenih Amerike, ki so poznala trofeje glav, gojili tudi umetno deformacijo glav.

Po tem zelo kratkem in sumarnem pregledu kulta glav in kožnih trofej se nam čance Jivarov kažejo v luči posebnih verskih predstav vseh primitivnejših poljedelskih kultur v prvi vrsti Amerike, pa tudi drugih. Toda edino pri Jivarih se je do danes ohranila umetnost preparacije kožne trofeje z glave, kakor jo vidimo tudi v naši čanci. Dasi moderna civilizacija — vsaj uradno — povsod skuša zatreti ta grozotni

kult, so vendar belci, posebno v Ameriki v dobi kolonizacije močno pospešili prav skalpiranje, kajti za skalp »rdečkožča« so tedaj plačevali visoke premije in niso tankočutno pazili, kdo je bil nekdanji nosilec skalpa, niti po spolu niti po starosti. Weule poroča celo, da so belci sami, tudi duhovniki in žene, skalpirali »rdečkožce«, če je tako nanesla prilika. Gotovo so tudi nabiralci za muzealne zbirke z dobrim plačilom podžigali lovce na glave, da je padla marsikatera žrtev, in še sedaj lahko kupite čance v Ameriki, kakor sem zvedel iz ust ameriškega Slovenca pred dvema letoma, tudi za bornih pet dolarjev. Zdi se torej, da Jivari kljub uradnemu preganjanju lova na glave svoje krvave obrti še ne bodo tako kmalu opustili. Sicer je pa povirje Amazonasa še slej ko prej zelo nedostopno območje močvirnega pragozda.

Kljub vsemu je seveda čanca, ki jo sedaj hrani naš Etnografski muzej, za nas dragocena redkost in moramo biti darovalcu le hvaležni, da jo je poklonil ustanovi, kjer lahko služi v učne namene.

NAJBOLJ UPORABLJENO SLOVSTVO:

Buschan, G.: Die Sitten der Völker, Berlin. (Zlasti III. del.)

Gusinde, M.: Kopftrophäen in Amerika. Ciba-Zeitschrift V., Nr. 49, Basel 1937. (Zlasti str. 1695—1696.)

Imbelloni, J.: Gli Amazzonici. — Biasutti, R.: Razze e popoli della terra. Torino 1940. (Zlasti I. in III. del.)

Krikeberg, W.: Südamerika. V: Bernatzik, R.: Die grosse Völkerkunde. Berlin. (Zlasti II. in III. del.)

Martin, R.: Lehrbuch der Anthropologie. II. izd., Jena 1928. (I. del.)

Weule, K.: Der Krieg in den Tiefen der Menschheit. Stuttgart 1916.

Summary

THE ZCHANTZA OF THE ETHNOGRAPHICAL MUSEUM OF LJUBLJANA

The zchantza is a gift from Dr. I. Špegel, and originates from Eastern Ecuador forests where, up to the present, the Jivaros have been skilled preparators of such strange trophies. Our specimen was acquired in 1934 and inventoried under No. 2618 at the Ethnographical Museum.

In the first part of the present paper the technique of the preparation after Karsten (cf. Gusinde, l. c.) is described.

The second part deals with our specimen. The sex of the victim is uncertain; his (her) age might have been about 35 to 45 years. The hair, the most important as the site of the victim's soul, is about 16" long, almost black, except a tuft of white hair on the right side. In the face there are some scars, particularly on the left side. At least one of the injuries, on the left cheek, was inflicted by a pointed implement during preparation and seen afterwards by the head-hunter; the knot is visible inside the zchantza. The lips are tightly sewn together, no adornments are added. The reduction of the height and breadth of the head may be to some $\frac{2}{5}$ to $\frac{3}{7}$ of the natural size. The nose, however, is reduced to

perhaps about $\frac{2}{3}$ of its natural size only; also the mouth and the ears are somehow disproportionate in reduction as compared to the head as a whole. Although disproportionate, the linear reduction is, on an average, not less than $\frac{1}{2}$ to $\frac{3}{7}$ of the natural size, whereas the cubic reduction amounts to about $\frac{1}{8}$ of the natural size or even less. Thus the degree of reduction to about $\frac{1}{4}$ of the natural size, as given by Karsten, does not apply to our specimen. At any rate, judging from the disproportionate reductions of several diameters and from some injuries which must have been inflicted during the preparation, our zchantza was probably made by a rather unskilled headhunter, perhaps for sale to Europeans only.

The third part contains a survey of headhunting, skull-cults, and skin-trophies, especially in the Americas. The connection of these strange customs with lower agricultures as well as with head deformations in America is emphasized.